МІСЦЕ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ СЕРЕД ПРАВОВИХ ЗАСАД ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ВАПЛЯРУК Олександр Віталійович - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2023.3.41

Статтю присвячено дослідженню правових засад оцінювання ефективності підприємницької діяльності та визначенню серед них місця адміністративно-правового регулювання. Обґрунтовано, що правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності, можна тлумачити як сукупність правових принципів, норм права та правових механізмів, які регламентують порядок, критерії, інструменти та суб'єктний склад процесу оцінки результативності суб'єктів господарювання, з метою забезпечення економічної доцільності, правової визначеності, підзвітності та прозорості такої діяльності. Класифіковано правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності в Україні за їх юридичною силою. Констатовано, що міжнародні правові акти відіграють важливу роль, адже виступають правовою основою реалізації державної політики щодо оцінювання ефективності бізнесу в Україні, а також формують правові орієнтири прийняття важливий національних законодавчих актів з урахуванням міжнародних стандартів. Встановлено, що закони України, які містять правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності, є частиною адміністративного законодавства. Констатовано, що адміністративно-правові норми займають центральне місце серед правових засад оцінювання ефективності підприємницької діяльності, адже формують нормативно-правову основу державного контролю, відповідальності та захисту прав бізнесу.

Ключові слова: адміністративне право, бізнес, ефективність, оцінювання, правові засади, правове регулювання.

Постановка проблеми

У кризових умовах, в яких перебуває національна економіка, набуває актуальності підвищення вимог до прозорості та підзвітності бізнесу, а також інтеграції України до європейського правового простору. Важливості набуває питання правових засад оцінювання ефективності підприємницької діяльності. У цьому контексті слід зазначити, що незважаючи на чисельні правові принципи та багаторівневу систему правового регулювання, усе ще залишається нечітко визначеним місце адміністративно-правових норм у цій системі. Крім того, окремою проблемою є відсутність чітко визначеної нормативної бази, яка б регламентувала адміністративні процедури, механізми участі державних органів у системі оцінювання ефективності бізнесу та розмежування компетенцій суб'єктів зовнішньої та внутрішньої форм оцінювання ефективності. Також наявна проблема забезпечення балансу між інтересами держави та суб'єктами за умови недосконалості існуючих адміністративно-правових інструментів оцінювання ефективності підприємницької діяльності.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку національної правової системи існує об'єктивна доцільність у комплексному дослідженні місця адміністративно-правового регулювання у системі правових засад оцінювання ефективності підприємницької діяльності, його призначення, змістовного наповнення, а також потенціалу для удосконалення правозастосовної практики.

Аналіз публікацій, у яких започатковано аналіз окресленої проблеми

Дослідженню правових засад адміністративно-правового регулювання економічних відносин, взаємодію держави й бізнесу, у тій чи іншій мірі присвячували свої наукові доробки наступні вітчизняні науковці, зокрема, і вчені-адміністративісти, як-то: Б. В. Авер'янов, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, І. В. Дацюк, С. В. Ківалов, О. М. Костенко, А. Т. Комзюк, В. С. Куйбіда, Н. М. Нечипорук, О. В. Петришин та інші. Утім, серед науковців спостерігається розбіжність щодо ролі норм адміністративного права у процесі оцінювання результативності діяльності суб'єктів господарювання. Тому, комплексне дослідження правових засад оцінювання ефективності підприємницької діяльності та визначення місця норм адміністративного права у цій царині є вкрай актуальним, а тому потребує додаткового теоретико-правового аналізу.

Тому м**етою цієї статті є:** аналіз правових засад оцінювання ефективності підприємницької діяльності та визначення серед них місця адміністративно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу

Правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності містяться, зокрема, у нормативно-правових актах, які врегульовують правовідносини у окресленій царині, у тому числі й ті, що виникають між суб'єктами підприємницької діяльності та державними органами. Сфера підприємницької діяльності регулюється багаторівневою системою нормативно-правових актів, які виступають її основою, підґрунтям, що в юридичній науці іменується правовими засадами. Для досягнення мети цієї статті, передусім, необхідно визначитися із загальним тлумаченням поняття «правові засади».

Так, у тлумачній словникові літературі термін «засади» запропоновано розуміти, як певну основу; «вихідне, головне положення, принцип; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь»; а також, як «правило поведінки; спосіб, метод здійснення чогось» [1]. Отже, засади – це основа, принципи, фундамент, - те, що є вихідним положенням.

На думку О. І. Якимця правові засади – є правовою основою, «джерелом, на на ґрунті якого будуються різні види діяльності» [2, с. 16]. Дещо інше тлумачення пропонує О. В. Петришин, який у своїх наукових працях пише, що «правові засади» - є «системою основоположних принципів, які визначають загальні правила правового регулювання у певній сфері суспільних відносин». Тобто, вчений визначає правові засади через систему правових принципів. Науковець при цьому наголошує, що такі засади «мають нормативну силу і можуть бути як законодавчо закріпленими, так і виведеними із загальних принципів права» [3]. У своїх наукових дослідженнях вчені-адміністративісти розглядають «правові засади», як систему принципів, що закладають основу для адміністративно-правового регулювання [4, с. 56]. На противагу такій точці зору окремі дослідники визначають правові засади, як положення нормативного характеру. Так, В. В. Галунько пише, що правові засади — це норми, що виступають методологічним та нормативним підґрунтям для застосування конкретних норм адміністративного права [5].Також, Е. Шевченко пише про те, що «правові засади» за своєю сутністю є базовими правовими нормами, утім, на думку дослідника, своє безпосереднє втілення вони знаходять у «визначених нормативно-правових актах, що визначають особливості статусу того чи іншого державного органу» [6, с. 166 - 168]. Проаналізувавши точки зору вітчизняних вчених щодо тлумачення терміну «правові засади», можемо констатувати, що їх думки щодо визначення цього поняття різняться. Тому, ми вважаємо, що «правові засади» є багатокомпонентним терміном, який охоплює такі ключові елементи, як: принципи права та норми права, що безперечно, є пов'язаними між собою, адже норми права базуються на правових принципах. Враховуючи зазначене, під правовими засадами пропонуємо розуміти як принципи, сукупність положень та норм, що визначають зміст, напрям і порядок правового впливу у визначеній сфері суспільних відносин. Саме правові засади становлять базис

для розробки, тлумачення та застосування правових норм, відображають загальновизнані цінності, мету та завдання правової системи, забезпечуючи її ефективність і передбачуваність.

Як зазначає О. В. Коваленко, правові засади сфери підприємницької діяльності мають не лише регулятивну, а й гарантійну функцію, що на думку автора, полягає у захисті інтересів бізнесу у разі вчинення неправомірних дій з боку держави, зокрема, у сфері контролю та моніторингу [7]. Крім того, правові засади сприяють формуванню сприятливого бізнес-середовища, де оцінка ефективності не лише засіб контролю, а й інструмент стратегічного розвитку та запобігання ризикам. У такому контексті правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності виступають базисом для розроблення національних форм оцінювання та їх видів, методик, підвищення дієвості органів влади, формування прозорого бізнес-середовища та забезпечення економічної безпеки держави.

Таким чином, під правовими засадами оцінювання ефективності підприємницької діяльності пропонуємо розуміти сукупність правових принципів, норм права та правових механізмів, які регламентують порядок, критерії, інструменти та суб'єктний склад процесу оцінки результативності суб'єктів господарювання, з метою забезпечення економічної доцільності, правової визначеності, підзвітності та прозорості такої діяльності.

Правові засади формуються під впливом загально-правових принципів, а також загальних і спеціальних норм права та закріплюються в нормативно-правових актах різного рівня.

Таким чином, правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності охоплюють такі основні елементи, зокрема:

1) принципи правового регулювання, які є основоположними для формування ефективної системи адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності, у тому числі у сфері оцінювання та створення правового середовища, що сприяє як розвитку бізнесу, так і реалізації функцій держави у сфері економіки. Серед принципів правового регулювання оцінювання ефективності підприємницької діяльності слід виокремити такі: а) принцип законності – принцип права, який покладається в основу прийняття нормативно-правових документів, зокрема, і в досліджуваній царині. Принципу законності мають відповідати усі дії органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів оцінювання та контролю, а також самих підприємців повинні, тобто мають вчинятися відповідно до вимог чинного законодавства. Будь-яка процедура оцінювання має базуватися на принципі законності, тобто має бути чітко регламентована положеннями чинного законодавства, що гарантує передбачуваність, правомірність і справедливість державного втручання; б) принцип об'єктивності, який полягає у правомірному, неупередженому, фактологічному на незалежному оцінюванні результатів підприємницької діяльності. Формування оцінки ефективності підприємницької діяльності має гуртуватися на достовірних даних, перевіреній інформації, незалежно від економічного чи адміністративного впливу; в) принцип правової визначеності, який гарантує чіткість, прогнозованість і передбачуваність правового регулювання. Правові норми, які регламентують форми, механізми та процедури оцінювання ефективності підприємницької діяльності, повинні бути сформульовані однозначно, що позбавляє довільного їх тлумачення та зловживання органів публічного адміністрування; г) принцип балансу публічних та приватних інтересів – забезпечує узгодження зацікавлення держави щодо належного контролю за бізнесом та свободи суб'єктів господарювання у підприємництві. Оцінювання ефективності має здійснюватися таким чином, щоб не створювати надмірного адміністративного тиску, утім, одночасно із цим, забезпечувати законність і прозорість оцінки та контролю;

2) нормативно-правові акти, що виступають джерелами такого правового регулювання. Передусім, слід зазначити, що міжнародні документи, ратифіковані у визначеному законом порядку, є частиною національного законодавства, крім того мають пріоритет перед нормативно-правовими ак-

тами внутрішнього національного законодавства. Тому, в контексті цього дослідження слід вказати такі міжнародні документи, як-то: Конвенція Організації Об'єднаних Націй про міжнародні договори купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 [8], яка забезпечує правову визначеність у веденні бізнесу, що є умовою для оцінювання його ефективності; Європейська Хартія малого підприємництва (European Charter for Small Enterprises, 2000), що містить зобов'язання країн-учасниць сприяти підвищенню ефективності малого бізнесу, розробці механізмів оцінки результативності політик держав у сфері підприємництва [9]; Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [10], яка зобов'язує Україну імплементувати європейські підходи стосовно: регуляторної оцінки ефективності політик; прозорості та моніторингу в сфері підприємницької діяльності; гармонізації національного законодавства з європейськими нормами щодо аудиту, державного контролю та звітності.

Саме положення міжнародних документів, ратифікованих Україною у передбаченому законом порядку, визначають пріоритети розвитку бізнесу у нашій країні із урахуванням європейських принципів та стандартів, тому міжнародне законодавство у цьому контексті відіграє значущу роль, адже вони містять правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності, що складає основу правового регулювання у окресленій сфері.

Аналізуючи внутрішнє законодавство в контексті правових засад оцінювання ефективності діяльності бізнесу, передусім, слід вказати на положення ст. 42 Конституції України [11], яка гарантує право на підприємницьку діяльність не заборонену законом. Крім того, Конституція України [11] закріплює відповідальність держави перед людиною за свою діяльність», головним обов'язком держави є «утвердження і забезпечення прав і свобод людини» (ст. 3) [11]. Також «держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» (ст. 13) [11]. Враховуючи те, що оцінювання ефективності підприємницької діяльності, зокрема, зовнішня форма, реалізовується здебільшого державними органами, особливої значимості набуває «гарантія на звернення до суду для оскарження рішень, дій чи бездіяльності» таких суб'єктів. Зокрема, у разі порушення прав суб'єктів господарської діяльності, держава гарантує кожному «право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» (ст. 55) [11]. До того ж Конституція України закріплює положення, згідно з яким тільки законами України визначаються «правові засади і гарантії підприємництва» (ст. 92) [11].

Особливе місце серед правових засад оцінювання ефективності підприємницької діяльності займають базові норми Господарського кодексу України (далі – ГК України) [12] (ст. 3, 42–46), що визначають основи ведення господарської діяльності, включаючи її оцінювання. ГК України [12] закріплює ключові правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності через загальні принципи господарювання, визначені у ст. 5 (вільного підприємництва, в умовах обмежень, встановлених законом; забезпечення економічної багатоманітності; рівності перед законом усіх суб'єктів господарювання; державного регулювання економіки в інтересах суспільства), критерії ефективності діяльності суб'єктів господарювання (ст. 13, 14, 15 ГК України) [12], а також механізми державного впливу на економічні процеси. Тобто, ГК України [12] містить правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності, що виражені через систему принципів, норм і механізмів державного впливу, спрямованих на забезпечення результативності, законності та суспільної корисності господарської діяльності.

Серед кодифікованих нормативно-правових актів, що містять засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності також слід вказати Податковий кодекс України [13], який містить положення щодо: оцінки податкового навантаження

на бізнес; критеріїв ризиків підприємницької діяльного (як індикатор ефективності); функцій податкових перевірок як форми державної оцінки перевірки результатів підприємницької діяльності [13].

До законодавчих актів, які містять правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності необхідно також віднести закони України, зокрема: «Про інвестиційну діяльність» [14] – цей Закон надає правову базу для: оцінювання ефективності інвестиційних проектів та впровадження системи моніторингу результатів інвестиційної діяльності; «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» - Закон забезпечує правове підґрунтя для об'єктивного оцінювання фінансової ефективності суб'єкта господарської діяльності [15]; «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [16]» - нормативно-правовий акт, який «визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб і права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю)», зокрема визначає підстави і форми державного контролю бізнесу, а також регламентує процедури перевірки дотримання вимог ефективності, безпеки та відповідальності підприємцями; «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [17] – цей закон визначає правові засади державної політики у сфері підприємницької діяльності, а також закріплює правові критерії оцінки ефективності реалізації підприємницьких програм, тощо.

Зазначені законодавчі акти містять правові засади регулювання адміністративно-правових відносин між суб'єктами господарювання, державою й органами держави, у тому числі, щодо оцінювання ефективності підприємницької діяльності. А отже, зазначені закони України складають частину адміністративно-правового законодавства, що містить правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності, а отже формують нормативно-правову основу державного контролю, відповідальності та захисту прав бізнесу. Системне застосування цих нормативно-правових актів гарантує правову визначеність, об'єктивність та ефективність механізмів оцінювання ефективності у бізнес-сфері.

Висновки

Проаналізувавши правові засади оцінювання ефективності підприємницької діяльності, зокрема, нормативно-правові акти, у яких вони містяться, вбачається, що саме держава та державні органи відіграють ключову та багатоаспектну роль у оцінці ефективності підприємницької діяльності, яка виходить далеко за межі контролю і збору податків. У цьому контексті, перш за все, слід вказати, що не лише суб'єкти господарської діяльності зацікавлені у підвищенні ефективності бізнесу, але й для держави така ефективність є бажаною. Адже, держава оцінює не лише фінансову, економічну ефективність, а й соціальну, що полягає у створенні підприємцями нових робочих місць. Саме тому держава нормативно збалансовує власні інтереси, інтереси бізнесу та інтереси суспільства, розуміючи важливість підтримання підприємницької діяльності для розвитку національної економіки. Таким чином, адміністративно-правові норми займають центральне місце серед правових засад оцінювання ефективності підприємницької діяльності, оскільки: 1) визначають порядок та процедури здійснення державного контролю за дотриманням суб'єктами господарювання вимог чинного законодавства; 2) регламентують повноваження контролюючих органів; 3) здійснюють правове регулювання публічного оцінювання ефективності бізнесу; 4) визначають правові засади державної політики у сфері підприємницької діяльності.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2009. 1736 с. URL: ttps://archive.org/details/velykyislovnyk/page/91/mode/1up

2. Якимець О. І. Правові засади використання науково-технічних засобів у ци-

вільному процесі. Науковий вісник НАВС. 2002. № 2. С. 15 - 18.

3. Теорія держави і права : посібник для підготовки до державних іспитів / за заг. ред. О. В. Петришина. 3-є вид., доп. і змін. Х. : Право, 2014. 208 с.

4. Адміністративне право України: підручник. / В. В. Середа, О.. Хитра, Ю. С. Назар, Д. І. Йосифрвич, Л. М. Когут та ін./ за заг. ред. Ю. С. Назара. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 680 с.

5. Адміністративне право України: Повний курс / за ред. д.ю.н. В. В. Галунька. Херсон: Олді-плюс, 2021.

6. Шевченко Е. Системність закріплення адміністративно-правових засад діяльності адміністративних судів як чинник ефективності діяльності цього органу держави. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2010. № 4. С. 166, 168.

7. Коваленко О. В. Адміністративно-правові засади відповідальності за правопорушення у підприємницькій діяльності: дис., спец. 081-Право , Суми, 2023. 230 с.

8. Конвенція ООН про міжнародні договори купівлі-продажу товарів: Конвенція; Міжнародний документ від 11.04.1980 року (набула чинності для України 01.02.1991). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text

9. Європейська Хартія малого підприємництва: Хартія; Міжнародний документ від 19.06.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_860#Text

10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода; Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_011

11. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Голос України від 13.07.1996. № 128.

12. Господарський кодекс України: Кодекс, Закон від16.01.2003 № 436-IV. Голос України від 14.03.2003 № 49.

13. Податковий кодекс України: Кодекс України; Закон від 02.12.2010 № 2755-VI. Голос України від 04.12.2010.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the legal principles of assessing the efficiency of entrepreneurial activities and determining the place of administrative-legal regulation among them. It is substantiated that the legal principles of assessing the efficiency of entrepreneurial activities can be interpreted as a set of legal principles, legal norms and legal mechanisms that regulate the procedure, criteria, tools and subject composition of the process of assessing the efficiency of business entities, in order to ensure economic feasibility, legal certainty, accountability and transparency of such activities. The legal principles of assessing the efficiency of entrepreneurial activities in Ukraine are classified according to their legal force. It is stated that international legal acts play an important role, as they serve as the legal basis for the implementation of state policy on assessing business efficiency in Ukraine, and also form legal guidelines for the adoption of important national legislative acts taking into account international standards. It is established that the laws of Ukraine, which contain the legal principles for assessing the efficiency of entrepreneurial activity, are part of administrative legislation. It is stated that administrative legal norms occupy a central place among the legal principles for assessing the efficiency of entrepreneurial activity, as they form the regulatory and legal basis for state control, responsibility and protection of business rights.

Key words: administrative law, business, efficiency, assessment, legal principles, legal regulation.

14. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12

15. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text

16. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. Офіційний вісник України від 25.06.2007 № 44, стор. 12, ст. 1771, код акта 40114/2007.

17. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text